

OLEG SUŠA

SOCIOLOGIE GLOBALIZACE: PROBLÉMY A PŘÍSTUPY

ROLAND ROBERTSON, sociolog náboženství a teoretik globalizace, definoval počátkem 90. let tohoto století globalizaci jako celosvětový kulturní proces růstu vědomí světa „jako jednoho místa“ (Robertson 1992). Tato metafora nebyla původní: v r. 1968 načrtl proslulý sociolog „industrialista“ RAYMOND ARON několik tezí o internacionalizaci a globalizaci sociálních vztahů, jež vytvářejí „svět jako jedno místo“ (Aron 1968). Ještě před Aronem předvídal M. McLUHAN přeměnu světa v „globální vesnici“ v důsledku nových „elektrických“ a elektronických médií komunikace, jež se propojí se zrychlením techniky dopravy. Televizní a počítačové sítě obestřou celou naši planetu, vznikne komunita, v níž bude moci každý komunikovat s každým, což byl v r. 1962 fantastický sen. Podle Arona jsou silami internacionalizace a globalizace technika a ekonomika. Tyto hlavní síly industriální civilizace se dále zobecňují v modernizačním procesu. Podle McLuhana „elektrický věk“ rozšiřuje centrální nervovou soustavu lidí, zrychluje šíření informace a informační technika předbíhá mechanickou techniku, „elektrické extenze obcházejí prostor a čas“ (McLuhan 1991: 104-105). Po McLuhanovi a Aronovi přinesla celá plejáda technodeterministických vizí sociologický obraz „informační revoluce a společnosti“ a proroctví nové postindustriální éry (D. Bell), „technotronického věku“ (Z. Brzezinski) či „civilizace třetí vlny“ (A. Toffler). Vůdčí ideou zde byla sociální transformace jako důsledek technologických převratů, jež jsou produkty další modernizace průmyslové civilizace. V transformaci nejde však již o univerzalizaci průmyslové moderny, která se po 2. světové válce šířila ve většině národních společností, nýbrž o její překonání v procesu další modernizace jádrových („ústředních“) společností ve smyslu jejich deindustrializace či „dezorganizace kapitalismu“ (C. Offe, J. Urry, S. Lash, D. Harvey, B. Smart ad.). V teorii „informační“ společnosti a procesech virtualizace vztahů se exemplifikuje McLuhanova vize toho, že se technické prostředky z nástrojů stávají hlavní informací, hlavním obsahem lidské interakce, jako by šlo o pouhou „hru médií“ (McLuhan 1991: 32).

Na prahu 70. let však vyrostla alternativní metafora globalizace. Byla umožněna medializací obrázku planety Země vyfotografované americkými astronauty. Země jako fyzický celek symbolizuje jeden ekologický celek, mající vymezené hranice

konečnosti, obklopený nekonečností kosmického prostoru. Obraz naší planety jako celku byl podnětem k identifikaci všech lidí s planetou (S. Yearley 1996: 3). Vizualizace zelené planety jako jedinečného místa života (R. Dahrendorf 1997), idea světové komunity života jako kosmické lodi i světového občanství odpovědnosti za planetu – to vše začalo být od počátku 70. let symbolem globalizace působení ekologických problémů, jež přestaly být omezovány na lokální a národní prostor. Globální ekologická problematika může být chápána jako fenomenologický důkaz existence globalizace jako procesu přesahování dosavadních rozměrů společenských struktur (regionů, států, společností). Životní prostředí se stává společným rizikem dopadů modernizačních procesů v globalizované „světové rizikové společnosti“ (U. Beck 1986, 1997), vzniká tak uvědomění vzájemné sounáležitosti (M. Albrow 1997: 421). Podle S. YEARLEYHO obraz planety jako eko-prostoru života implikuje jednotu, kdežto vnímání kultur, míst, společností, států, sociálních struktur implikuje různorodost, konflikt i spolupráci. Úkolem sociologie má být „kritická reflexe globality sociálně ekonomických zájmů způsobujících ohrožení životního prostředí“ (Yearley 1996:IX). M. ALBROW soudí, že sociologie věnovala globalizaci jen malou pozornost anebo ji chápala prostě jako rozšíření moderny. Modernizace se však v globalizaci mění. Jde o stadium, ve kterém vědeckotechnické změny ve spojení s kapitalistickým hospodářským systémem vedou ke zdánlivě neomezené expanzi v prostoru, tradice jsou vyloučeny a vzniká jedinec, pro něhož již nic není svaté. Optimistická verze globální modernizace soudí, že se rozšiřují liberální a lidská práva, vzniká trvalý mír, roste životní úroveň tolerance a porozumění. Kritické názory v podstatě soudí, že nadvláda techniky a kapitálu rozvrací společnost i životní prostředí, snižuje se lidská autonomie, roste abstraktnost společenských vztahů (Albrow 1997: 423).

Ke kritické sociologii globalizace možno počítat také U. BECKA, podle něhož si politikové i sociologové zatím plně neuvědomují, že žijeme v jiné situaci, než myslíme. Touto situací je tzv. druhá moderna světové rizikové společnosti, v níž globální sebeohrožení nikterak neodvrací „setrvačné snahy byznysu a vlád pokračovat v modernizaci k smrti“ (Beck 1997: 25). Za fasádou optimismu v tendencích „globalismu“, jenž „globalitu“ omezuje na představu ekonomické perspektivy kapitalismu volného trhu, hledá Beck politický boj. Rétorika „odpolitizovaného“ hospodářství (deregulace, privatizace) znamená vyloučení vlivu odborů a státní sociální politiky. Bez politické protiváhy v demokraticky organizovaném kapitalismu umožňuje globalizace podnikům, aby diktovaly podmínky využití přírodních zdrojů, pracovních míst a potenciálu lidských zdrojů. Takto znamená globalizace odstavení lidské práce a státu na historickou vedlejší kolej. Avšak politikové, kteří bezmyšlenkovitě opakují hesla o trhu, jsou „hrobaři veřejnosti, politiky, a tím i svého vlastního smyslu“ (16). Podle Becka takto dochází k demontáži celého dosavadního západního modelu moderny (demokratického kapitalismu) ve spojení tržní ekonomiky, demokracie a sociálního státu. Globální moderna proto vyžaduje novou diagnózu doby poukazující na to, že „politické odpovědi první moderny na druhou modernu nevyhovují, a proto je třeba objevit novou politiku pro druhou modernu“ (ibid. 30).

* * *

Aron chápal globalizaci jako výsledek univerzálních sil moderny: věda a technika spolu s průmyslem umožnily novou sílu komunikaci, díky níž narůstá vědomí světa jako jednoho celku, možnosti dialogu v „transnacionální společnosti“. Univerzalita techniky je podle Arona spojena s ideálem moderní společnosti ovládnout přírodu k cílům výroby a s ideálem rovnosti lidí ve společnosti, tj. s ideami vědní racionality a demokracie. Překážkou globalizace transnacionální společnosti je podle Arona pluralita mnoha národních států, jež přenesly princip rovnosti z jedince na kolektivitu, která je definována jako národní a politicky organizovaná. Tato diverzita reálně existujících „societies“ brání vzniku „planetární“ společnosti z několika důvodů. Především je to „nerovnost v pokroku“: je dána nerovnostmi mocí jednotlivých států, dále rozpory technických možností sjednocení lidstva a pluralitní kulturní odlišností společností národních států a konečně tím, že prostředky techniky mohou být využívány i zneužívány k budování, rozvoji i k válkám a destrukcím. Vzniká rovněž problém rozdílů mezi kulturami a problém vzájemného uznání hodnot či ideologií. Takto vznikají sice technické, komunikační a ekonomické možnosti globalizace společnosti směrem k jedné „planetární“ společnosti, avšak existující diverzita národních států jako suverénních mocenských aktérů podporuje „anarchický řád soutěže“ (Aron 1968: 205).

Moderní civilizace je technicky a ekonomicky planetární, avšak nemění nic na vztazích mezi státy založenými na „nerozumné racionalitě soupeření“: společnost národních států je v podstatě asociální, neuznává společnou morálku, vyvolává nedůvěru a (ne)bezpečí (ibid. 206). Paradoxy koexistence technik globálního rozsahu a anarchie tradiční diplomacie vyjadřují nerozumnost moderní racionality. Zajišťovat bezpečnost státu v době atomové bomby je zásadně nerozumné. Armády v této situaci neschopné ochránit obyvatelstvo polykají zdroje, zatímco narůstá v celém světě hladovění a podrozvoj. Jak dlouho přetrvá rozpor techniky a tradiční diplomacie, ptá se Aron v roce 1968 (ibid. 207). Dalším důvodem, který brání ve vytvoření globální společnosti, je paradox formální rovnosti suverénních států a jejich reálné nerovnosti s hegemonními supervelmocemi a multinacionální mocí. Tento paradox chápe Aron jako kombinaci demokracie a oligarchie. Důsledkem nerovnosti mezi státy je narůstání bariér v porozumění. Podle Arona technická civilizace jen transformovala mocenský pořádek, ale nepřekonala jeho podstatu. Nebezpečí ohrožující životy lidí jejich vlastním způsobem života mají jinou povahu, ale stále trvají dál, atomové zbraně jako společné ohrožení celého lidstva nevytvořily světové společenství (ibid. 203, 244).

Ekologické a sociální důsledky současné etapy globalizace nemají rovněž morální a politickou platformu svého řešení, přestože je stále víc jasné, že globální problémy nelze vyřešit pouze lokálně, ale že jsou nezbytná mnohem účinnější globální řešení. Zdá se, že v cestě stojí právě onen „anarchický (ne)řád soutěže“, o němž se zmínil již R. Aron před třiceti lety. Ekonomická globalizace trhů vyzbrojená médii informační techniky vytváří nadnárodní, nadspolečenské, umělé prostory „exteritorialit“, jež konkurují Aronovu obrazu světa států ovládaných dvěma politicko-ekonomickými bloky Západu a Východu. Proto se soudobý post-bipolární svět soutěžení jeví jako opak světového řádu v podmínkách „chaosu na prahu 21. století“ (Z. Brzezinski 1993).

* * *

Je historickou skutečností, že kromě R. Arona se problematikou globalizace již od 50. let zabývala „sociologie modernizace a rozvoje“ (tzv. applied sociology rozvíjená v USA v součinnosti s poválečnou světovou politikou) a během 60. a 70. let pak proti ní vystupovaly koncepce „závislosti“ (dependence) a vzájemné závislosti (interdependence). Zatímco teorie modernizace a rozvoje předpokládaly globální budoucnost konvergence Západu a Východu, moderních a předmoderních, resp. „vyspělých“ a „zaostalých“ společností v rámci „jedné industriální či technologické“ společnosti – teorie závislosti a interdependence tendence ke konvergenci chápaly kriticky jako pokračování kolonialismu a vytváření závislosti „periferií“ na „centrech“ (rozlišovaly „core“ a „peripheral“ countries). Základem závislosti již není administrativní mocenské (imperiální) ovládní, nýbrž různé formy závislosti ekonomické, „informační“, vědní a technické. Ekonomickým jádrem je transfer kapitálu, který vypadá jako jeho vývoz do rozvojových zemí, ve skutečnosti však jde o investice, jež se s vysokým ziskem a zhodnocením vracejí, tj. jde spíše o dovoz čistého kapitálu (A. G. Frank, Latinsko-americké teorie závislosti). Rozvojové pomoci se tak převrací v neo- či postkolonialismus sui generis. Na tyto teorie navázaly modely globalizace jako vývoje „globálního kapitalismu“ jakožto „světového ekonomického systému“, jenž vytváří základ pro politické, geopolitické, vojenské i kulturněsociální vztahy mezi centry „Severu“ a periferiemi rozvojového „Jihu“. Podle teoretika globálního světového systému I. WALLERSTEINA je globalizace v podstatě historickým procesem expanze kapitalistických západoevropských společností (později v hegemonním postavení nahrazovaných USA a Japonskem). Podle L. SKLAIRA je tento globální systém stratifikován podle pozice v centru kolem hegemonu – velmoci či na periferii, přičemž rozvojové společnosti jsou diferencovány na „nově industrializované“ a „méně rozvinuté“. S ekonomickou globální mocí roste specifická globální třída moci a vlivu (Sklair 1991), nezávislá na jednotlivých národních státech v centru i na periferii (Reich 1995).

V této souvislosti poukázal Z. BAUMAN na vznik „odprostorované moci“ spojené s globalizací. Globalizace umožňuje novou svobodu pohybu kapitálu, podniků a jednotlivců. Globalizace znamená „zápas o osvobození od prostoru v poslední čtvrtině 20. století“ (Bauman 1998: 8). Nová globalizovaná mobilita se stává nejsilnějším faktorem sociální stratifikace a nové hierarchie: vlastníci a investoři kapitálu představují novou elitu „exkluze“, tj. oddělení moci od povinností a závazků k lidem i k místům, k „zaměstnancům, slabším, nenarozeným generacím i k obnově života vůbec“ (ibid. 9). Globalizovaná mocenská elita se tak osvobozuje od sociálních, lidských i ekologických důsledků svých aktivit: „moc je svobodná exploatovat a opouštět“, což Baumanovi připomíná nepřítomné vlastníky půdy v počátcích kapitalismu, jde o rozpor moci a teritoriálního reálného prostoru života. Absence v reálném fyzickém prostoru je absencí styku ve společenství (ibid. 10). Technické překonávání vzdálenosti je polarizací sociálních distancí mezi lidmi – na jedné straně mobilní elita s „odlehčenou mocí netělesnosti“, na druhé straně masa lokalizovaných zajatců zeměpisného prostoru. Netělesnost moci ve finanční podobě implikuje „exteritorialitu“ v podobě chťené izolace od ostatních v elektronicky hlídaných pevnostech a „hradech“. Kybernetický prostor virtuálního světa elity připomíná Baumanovi křesťanskou ideu „nebes“ jako

„nad-prostoru Já“, osvobozeného od sociálně a ekologicky narušeného světa „lokality“; vzniká nová „supralokální elita sociální exiteritoriality“ (ibid. 19-20).

Méně dramaticky charakterizuje globalizaci SASKIA SASSEN: globalizace podle ní znamená jak nové integrace, tak nové fragmentování. Jádrem nové ekonomické pohyblivosti je mobilní finanční kapitál, který koncentruje transnacionální a virtuální směny do uzlových bodů, míst, jež nazývá globálními velkoměsty (global cities). Tato centra tvoří ostrovy uprostřed území národních států neboli „zóny exiteritoriality“. Uvnitř těchto měst samotných dochází také k multikulturním odlišnostem a fragmentacím zón. Odprostorované, oddělované od místa (města, regionu, země či státu), avšak integrované prostory transnacionálních styků vytvářejí ostrovy uprostřed periferií. Globalizované spoje umožňují znovu spojovat různé ostrovy „center“ mimo „periferie“. Takto podle Sassenové vznikají nové transnacionální komunity (např. propojení služeb finančních trhů mezi burzami non stop 24 hodin denně), mezinárodní hospodářství je zeměpisně rozptýleno, podniky nadnárodních typů posilují strategická centra managementu či koordinace (Sassen 1996: 9).

Na původní sociologické teorie modernizace a industrialismu (např. W. Moore, S. Eisenstadt, C. Kerr, J. Faunce) a jejich jádro v podobě univerzalizace rozšiřování vzorců, institucí a hodnot (Parsons) – navázal zčásti A. Giddens ve své teorii modernizace a globalizace. Moderna je svou podstatou globální, globalizace je historicky důsledkem a výsledkem modernizace společností. Globalizace se projevuje v šíření moderních institucionálních komplexů: 1. kapitalistického způsobu ekonomické produkce a reprodukce tržního systému, 2. industrializace využívající vědeckotechnických změn a s ní spojené urbanizace, 3. národních států, vojenských a geopolitických systémů s prostředky masového zničení a „zprůmyslnění války“, 4. masové kultury, komunikace informací a vědeckotechnických znalostí spojených s globálními médii přenosu dat a moderními dopravními prostředky (Giddens 1990). Giddens jádro globalizace vidí v „rozpojování“ (disembedding) a oddělování času a prostoru. To umožňuje rychlé navazování sociálních vztahů mezi lidmi a skupinami nezávisle na zeměpisném prostoru a také šíření institucionálních vzorců, technologií, znalostí či životních stylů. Zrychlování změn a vytváření nepřehledností různých globálních sítí vztahů, jež jsou „rozpojeny“ a „vyvázány“ z lokálních prostředí různých národních společností, a šíření vojenských a průmyslových prostředků vede k narůstání rizik (včetně ekologických) a k fenoménu „průmyslově vyráběné nejistoty (manufactured uncertainty). Dopady na jednotlivé národní společnosti, jejich státy a občany, včetně vyráběných nejistot, rizik a ohrožení vyžadují nové politiky „rozvoje života“ (Giddens 1995). Problémy životního prostředí narůstají s růstem vlivů umělého prostředí života lidí a společnosti, hlavní osou vztahu lidí s přírodou je „industrialismus“. Globalizace složitých sítí ekonomických a sociálních souvislostí a interdependencí vytváří napětí mezi institucemi nadnárodních podniků a národních států: státy kontrolují (administrativně, vojensky, politicky) určitá území, kdežto nadnárodní (transnational) podniky ovládají světové hospodářství (Giddens 1990: 76).

Snad právě proto vidí Susan STRANGEOVÁ hlavní příčiny soudobé globalizace v působnosti strukturálních změn světové ekonomiky a politiky. Mezinárodními aktéry se vedle států stávají také internacionalizované, transnacionální podniky (TNC). Významnými faktory globalizace jsou zrychlování technických změn, transnacionál-

ních komunikací, internacionalizace a rozptýlení výroby. Globálně působí především narůstání soutěživosti podniků i národních států. V globální soutěži dále vzrůstají náklady inovačních cyklů a vědeckotechnického rozvoje. Podniky jsou nuceny opouštět domácí trhy a hledat více odbytu v zahraničí. To rozšířilo konkurenci v globálním tržním prostoru, kde soutěží mezi sebou nejen firmy, ale také státy nebo státy s firmami. Tyto rozšířené rozměry konkurence vytvářejí novou povahu politiky a ekonomické regulace ve státech i v mezinárodních vztazích. Státy mohou reagovat v rámci různých možností na síly „strukturálních změn, působících na všechny“ (Strange 1994: 110). Strangeová i další analytici potvrzují fakt, že globalizované hospodářské síly jsou nyní rovnocennými aktéry a konkurenty mezinárodní politiky (Gilpin 1987). Takto narůstá význam ekonomického prostoru globálních interakcí oproti tradičnímu vojensko-diplomatickému chápání mezinárodních vztahů, jež bylo „státostředné“ a v němž šlo hlavně o vztahy teritoriálních států mezi sebou.

BAUMAN srovnává klasickou teorii státní suverenity s praxí postavení států v globalizovaných prostorech dneška. Vznik moderního státu byl vyvlastněním lokalit a monopolizací zdrojů. Územně vymezená suverenita spojovala dohromady národní kulturu, prostředky násilí a ekonomické zdroje. Bipolární svět studené války a vytvoření nových národních států z bývalých kolonií byl fakticky vyvlastněním suverenity států v mocenských blocích. Zánik schizmatu Západ – Východ vytvořil situaci, ve které např. bývalí vazalové nemohou obnovit klasickou suverenitu, nemají zdroje ke kontrole „pórovité“ propustné ekonomiky. V globalizaci se státy stávají vykonavateli vůle globalizovaných finančních zájmů a podřídily se anarchii trhu. Globalizace podle Baumana znamená v podstatě toto: kapitál má výsadu exteriority, stát je zbaven ekonomické moci a nemůže politicky kontrolovat globální síly (Bauman 1998: 66-67). Politická fragmentace světa na mnoho formálně suverénních států slouží novému globálnímu řádu světa a jeho anonymní moci (ibid. 68).

Podle Saskie SASSEN dochází dnes k hluboké přeměně v konfiguraci institucí moderního vládnutí a státu. Tato změna souvisí s novými informačními technikami propojení světa. Globalizace je transformací institucí státu, suverenity, občanství i politiky. Rychlost a proměnlivost globálních styků vyvolává krizi kontroly, na kterou upozornil na počátku 90. let Z. BRZEZINSKI (Brzezinski 1993) v práci „Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století“. Podle Sassenové se státy dnes ocitají v novém rámci „zeměpisu moci“ a „virtualizace ekonomických činností“. Ekonomický systém transnacionálních styků působí na změny moderního státu. Vzniká *globální politická ekonomie moci*, která se vyvazuje z dříve dominantního prostoru geografické kontroly.

Podle Sassenové se již utváří nový transnacionální systém vládnutí: „governance without government“ (Sassen 1998: 15), jeho součástí jsou národní státy a legislativní systémy. Podle autorky nelze soudit, že v důsledku globalizace ekonomiky zaniká stát, protože globální podniky potřebují nutně právní záruky majetkových a smluvních práv na území států, tj. v reálném, nikoli virtualizovaném ekonomickém a sociokulturním prostoru. Arbitrážní právo v mezinárodním obchodním styku je však ovlivňováno ratingovými firmami, jež jsou soukromé, dominují zde americké vlivy a preferují soukromé právo, dále globalizované ekonomické činnosti nepodléhají globálnímu právu, transnacionální právní požadavky pronikají do právních kodexů národních států, byz-

nys klade své požadavky na státy, jež na to reagují změnami v legislativě, a tak se aktivně podílejí na globalizaci. Státy jsou proto součástí transnacionálního vládnutí, stát se proměňuje a pomáhá globalizaci. Národní státy globalizaci praktikují, soutěží spolu o podíl na silách globalizace, protože stále věří v modlu ekonomického růstu. Tím ale rozšiřují odpovědnosti státu za hranice své suverenity (v oblastech obchodu, životního prostředí, ekonomické stability). (Sassen 1996: 24). Na povahu státní suverenity působí však podle Sassenové nejen globalizace kapitálových trhů, ale také globalizace kodexů lidských práv, jež mohou působit jako autonomní zdroj autority. Nedochozí k zániku, ale k transformaci suverenity států v důsledku jejich účasti v politice globalizace. Formy i obsah participace států se ovšem liší v rámci škály vyspělých či rozvojových zemí (ibid. 28).

* * *

R. ROBERTSON chápe globalizaci jako proces, jehož jádrem je kulturní sjednocování lidstva a zmenšování distancí mezi společnostmi a jednotlivci. Navazuje na klasickou ideu M. McLUHANA o planetarizaci společnosti, v níž se svět stává „globální vesnicí“. Hlavním faktorem globalizace je rozmach technických prostředků komunikace a elektronických informačních prostředků, televizí, počítačových sítí. Tato kulturní, informační globalizace sjednocuje svět a zároveň umožňuje uvědomovat si globalizaci. Jednotlivé národní společnosti se takto musí navzájem poznávat a *vztahovat se ve vzájemné souvislosti* jako globální partneři vzájemné diskuse (global interlocutors) (Robertson, R.: 1992). GIDDENS tuto kulturní globalizaci spojuje spíše s technikami industrializace masové informace a sdělování. Techniky mechanizované komunikace jsou základním předpokladem „reflexivity moderní společnosti“, jež moderní odlišují od „tradiční“ společnosti. Tak může i obyvatel vesnice mít znalosti o dění v celém světě. Tato komunikační globalita umožnila také „vývoz moderny“ v podobě šíření jejích institucí (Giddens 1990: 77). Kulturní globalizaci chápe Giddens jako součást všech institucionálních rozměrů moderní globalizace. I. WALLERSTEIN globalizaci považuje za dlouhodobý proces utváření „světového systému“, jenž má ekonomické, politické a kulturní dimenze. Hlavní důraz se klade na kapitalistickou světovou ekonomiku, jež přinesla historicky nejsložitější geografickou integraci výrobních procesů dělby práce. Politický rámec kapitalismu vytvořilo jedno světové impérium, nýbrž mezinárodní systém představovaný suverénními státy s výlučnou kontrolou svých území a prostředků násilí. Rozpor je v tom, že zásadní ekonomické tlaky jsou mezinárodní, kdežto tlaky politické jsou „národní“. Kapitalistická ekonomika funguje podle vzorce cyklických rytmů 50-60 let „expanze a kontrakce“. Při expanzi dochází k překročení zeměpisných hranic a k vytvoření nových míst produkce, jež participují v dělbě práce. Čtyři století expanze přeměnily „světový systém“ – z původního umístění v Evropě vznikl systém „ovládající celou zeměkouli“ (Wallerstein 1990: 36). Expanze je podle Wallersteina doprovázena vojenským, politickým, hospodářským i kulturním nátlakem proti rezistencím míst a zón, do nichž je pronikáno. Tak dochází k připojování v rozporné „inkorporaci“. Vzniká takto skutečně celosvětová kultura, jde přitom o pouhou transformaci lokální kulturní tradice, nebo dochází k nátlaku na lokality, aby se vzdaly své kultury a přijaly kulturu silnějšího? Je to modernizace nebo

„westernizace“? Podle Wallersteina je kulturní sféra především „ideologickým kolbištěm protichůdných zájmů v kapitalistickém světovém systému“ (ibid. 39).

Globalizace jako „zmenšování“ či „stlačování“ světa jistě souvisí s technickým zrychlením toho, co DAVID HARVEY nazývá „stlačením času a prostoru“: tj. s tempem dopravy lidí, zvuku, obrazu a dalších forem informace včetně peněz. Podle Harveye nejde o pouhý důsledek neutrální technologické evoluce a rozvoje vědy: samy tyto procesy jsou poháněny akumulací kapitálu jako sociální strategie organizující světové hospodářství (Harvey 1989). S. LASH a J. URRY poukázali na proces dekompozice tzv. „organizovaného kapitalismu 20. století“, který zkoncentroval toky práce, peněz, techniky a zboží v čase a prostoru velkých podniků a států. „Dezorganizovaný kapitalismus“ je spojen s expanzí těchto toků přes hranice států, kdy stlačení času a prostoru ovlivňuje kulturní struktury především permanentní spotřeby a flexibilitou využití práce. Vysoká mobilnost, pohyblivost věcí (zboží) a lidí vede ke kulturnímu odhmotnění produkce, která je stále více symbolickou ekonomikou znaků. Tyto znaky jsou poznávací, estetické, reflexivně-akumulační a expresivně-reflexivní a představují (reprezentují) informaci, spotřebu, kritiku autorit, reflexi sebe-prezentace. Vzniká globální decentrovaný soubor ekonomik prostorů a znaků. Toky a symboly rozrušují společnost národních států (Lash-Urry 1994). Svět se změnil, říká ROBERTSON, přestal „být o sobě“ a začal „být pro sebe“ (Robertson 1992: 55). Kulturní smysl globalizace spatřuje v „globálním lidství vytvářejícím ekumenický a zesvětštěný humanismus“, v němž jsou i jednotlivé náboženské kultury vzájemně relativizovány (ibid. 129-37).

Jonnathan FRIEDMAN kritizuje Robertsonův přístup jako abstraktní myšlenku kognitivní globalizace – tzn. jako „výlučné vědomé a kulturní artikulace globality“, jež opomíjí ostatní vlivy ekonomických, sociálních či politických struktur, „odsouvá je na okraj svého omezeného zájmu o globalizaci jako uvědomění „globality“, jako „vědomí globální situace“ lidstva jako celku (Friedman 1995: 70). Friedman se obává, že jde nikoli o reálnou empirickou situaci, nýbrž spíše o vědomí kosmopolitních intelektuálů. „Fakt, že západní intelektuálové interpretují svět jako jedno místo, není sám o sobě ještě skutečností globalizace, dokud se nestane hlavní interpretací také pro ostatní ve světě“ (ibid. 72).

ROBERTSON chápe proces globalizace jako zobecnění globality světa, jež je hlavně kulturním výtvozem. Soudobá globalita jako stav světa je určitým prostorem, v němž koexistuje „mnoho specifických oblastí, v nichž se rozvinula moderna“ (Robertson 1995: 27). Proto globalizace není prostě výsledek, důsledek moderny (Giddens), ale teprve globálnost umožňuje šíření moderny a její zobecňování. Globalita je proto vzájemným „průnikem zeměpisně odlišných civilizací“ (ibid. 27). Podle Robertsona nejde přitom o kulturní homogenizaci, ale o zápas ke sladění homogenizací a heterogenizací. To je podstatou jevu „glocalizace“ (glocalization) jako propojování globálního a lokálního. Jde např. o globální produkci a služby a jejich marketing uplatnění na místních trzích podle hesla „rozmanitost se prodává“. Globalizace má ale širší obecný význam: globální a lokální nejsou vzájemným vyloučením a protikladem. Lokální reakce, hledání domova, identity je součástí, nikoli protikladem globalizace (ibid. 30).

Na tento moment směšování lokálního a globálního poukazuje J. N. PIETERSE svým pojetím globalizace jako kulturní hybridizace. „Kulturní hybridizace“ vzniká jako

„efekt smíšení“ (jde o směsici mnoha procesů, jež dohromady vytvářejí „globalizační plurál“. To pak znamená uznat mnohazměrnost a simultánnost a vyloučit západoeuro-centrismus dosavadních „neomodernizačních“ teorií globalizace (Pieterse 1995: 47). Hybridizace znamená, že kulturní formy se oddělují od praxe a znovu se kombinují v nové praxi, což se projevuje směsicí sdílených hodnot lokálního i globálního původu. Globalizací může být apelování na transnacionální normy lidských práv v zájmu lokálních menšin, domorodých skupin, v cílech různých hnutí a sítí nevládních organizací. Lidé se nevzdávají místních hodnot, ale chtějí rovněž sdílet globální hodnoty a životní styly. Globální oceňovanou hodnotou se stává „odlišné“ zvláštní, jedinečné tj. „univerzalizace partikularismů a zvláštních identit“ (ibid. 49).

Kulturní hybridizace je zároveň „strukturální“ a působí paralelně v různých sférách sociální organizace – např. v utváření tzv. třetích kultur ve strukturách transnacionálních organizací a v managementu, dále v tzv. „internacionalizaci států“ zapojovaných do mnohostranných forem mezinárodního vládnutí (multicentričnost ve vztazích různých aktérů: států, nevládních organizací, podniků, hnutí, církví, mezinárodních organizací aj.). Hybridizace platí i pro sociálně-ekonomické struktury (dvojí ekonomika tradičně-moderní, feudálně-kapitalistická, semiperiferie jako hybridní ekonomická formace, „rozvoj podrozvoje“, smíšená ekonomika, sociální ekonomika „třetího sektoru“ neziskových organizací) i pro zeměpisné a sídelní struktury („města rolníků“ ve Třetím světě, zóny volného podnikání, oblasti kolem vojenských základen, pohraniční oblasti mezi státy, globální velkoměsta) a nakonec platí i pro smíšené zakoušení času (smíšené časy předmoderny a moderny či postmoderny v Jižní Americe, „obecná asynchronnost kultur 3. světa“). Globalizace tak zvyšuje množství organizačních voleb kombinovaných podle kontextů a potřeb sociálních, institucionálních, právních, ekonomických, politických i kulturních. Žádná volba nemá nezbytně obecnou platnost či monopol jedné dominantní volby, jakou byl např. národní stát (ibid. 51-52). Součástí globalizace je také sdílení zkušeností sociálních konfliktů (invazí, dobytí, války, imperialismu, otrokářství) a mezicivilizačních styků. Konfliktní jednota, panství a odpor jsou také součástí globalizace historie a historické paměti (ibid. 53).

Arjun APPADURAI považuje za zásadní moment globalizace „kulturní dynamiku odprostorování“, jež zpochybňuje představu „kultur“ jako míst, stabilních a ohraničených teritorií. Tuto tradiční prostorovost zpochybnila „kulturní kosmopolitizace“, jež se nedotýká jen ekonomické aktivity firem (zejména TNC) a finančních trhů, ale také etnických prostorů a skupin, náboženských hnutí a sekt či politických organizací – jejichž dosah překonává hranice teritorií i kulturních identit. Odprostorování znamená rozpojování tradičních vazeb obyvatelstva, hospodářského vytváření bohatství a teritoria, čímž se radikálně mění základna kulturní identity. Odprostorování je empiricky vyjádřeno migrací lidí za prací, pohyb lidí vytváří objednávku a nové trhy pro kulturní produkci (film, divadlo, koncertní agentury, cestovní kanceláře) pro „lidi, kteří chtějí mít spojení s vlastí“ (Appadurai 1997: 14).

* * *

Mnoho důsledků globalizace – např. mezinárodní komunikace, dělby práce, pohybu pracovních sil a příležitostí, informací a ekonomické interdependence – komplikuje

je možnosti regulovat národní ekonomiky, sociální politiky atd. Nezaměstnanost, růst soutěže, zrychlování technických změn a inovačních temp, extenze využívání přírodních zdrojů, ohrožující kromě kumulací znečištění ovzduší též globální životní prostředí, vytvářejí negativní potenciál sociálních a ekologických (environmentálních) změn, které ovlivní každého na planetě.

Od zahájení průmyslové revoluce pokračuje zátěž životního prostředí a ekosystému planety. Změny životního prostředí jsou stále více globální, je třeba je pochopit jako nejen ekonomické, technické, ale i sociální a politické důsledky. Planetu ohrožují svou činností sami lidé: „ohrožení životního prostředí není důsledek jednotlivých nehod a nepozornosti – ale normální lidské činnosti (Vogler 1997: 297).

U. BECK chápe globalizační proces jako „globální světovou industriální společnost“, která zahrnuje všechny společnosti a země do rámce rizikové společnosti a „civilizace vysokých ohrožení“. Pokračuje proces modernizace a s ním i „zspolečnění přírody“: růst ekonomického bohatství, a s tím spojená zastaralá víra v růst bezpečí a blahobytných jistot společnosti a jednotlivců, jsou doprovázeny produkcí rizik a ohrožení, růstem nejistot. Zatímco GIDDENS klade důraz na nejistoty vyplývající z moderního vědění, spojeného s „abstraktními systémy“, jež s tímto věděním též zacházejí jako se zdrojem moci – BECK spojuje rizikovou společnost s politickou povahou zastarávající průmyslové moderny. Jde o to, že moderní systémy věd a techniky jsou stále spojovány se sférou „soukromého“ tj. především s kapitalistickým industrialismem jako kvaziautonomním subsystémem moderní společnosti, který se považuje za nezávislý na celkové kultuře společnosti. Inovace a technologické změny i orientace vědních institucionálních komplexů jsou považovány za „nepolitickou“ sféru. Rizika vyplývající z výroby, obchodu, výzkumu a vývoje i aplikace technologií jsou takto autonomizována, přerůstají přes hlavu institucím ekonomiky, vědy a techniky, stávají se nekontrolovatelnými, poněvadž leží mimo sféru „veřejného“ tj. státu, politiky, demokracie, občanů. Příliš mnoho průmyslu, techniky a vědy znamená kumulaci externích ekologických a sociálních důsledků, jež jsou stále víc globální. Znamená to také změnu podstaty rizika: riziko již nelze chápat jako něco, co lze prognózovat, vypočítávat, rozhodovat, riziko nelze zvnějšňovat a spojovat s „přírodou“, „živelností“, vnějšími silami, Osudem, boží vůlí atd. Moderní rizika jsou sociálně vytvářena, nejsou náhodnými dysfunkcemi a „nezamýšlenými“ vedlejšími důsledky, ale stávají se systémovými sebeohroženími. Hlavní instituce globální průmyslové moderny ztrácejí svou legitimitu, neboť se snaží normalizovat rizika jako technické vedlejší důsledky, jež lze vyloučit nebo zmenšit pomocí jiných technik. Byrokracie podnikání i států vytvářejí systém „organizované neodpovědnosti“ a „protijedů“ – na otravování prostředí reagují výrobou „protijedů“ (Gegengifte), a tak stále udržují industriální systém v běhu, bez podstatných změn ve směru zlepšení prevence a kontroly rizika (Beck, U.: 1988).

Sociální nejistoty rizikové společnosti vidí Beck (spolu s jinými) také v oblasti globalizace výrob, soutěže a trhu práce. Sociální postavení jedince i jeho možnost občanské účasti na demokracii jsou nyní ohrožovány nejen v rámci národního trhu, ale také stále více v důsledku tlaků trhu globálního. Globalizace průmyslového systému vede k národní i globální nezaměstnanosti, pružné systémy produkce (flexible post-fordism,

Lash, S. – Urry, J. – Strange, S.), rychlé komunikační a dopravní prostředky – umožňují exporty pracovních příležitostí, rušení a zavádění pracovních trhů v různých mezi-kontinentálních či meziregionálních, globalizovaných prostorech.

Tyto možnosti relativně zlevňují lidskou práci a na druhé straně v zemích Severu snižují poptávku po „drahé“ práci. Nezaměstnanost, způsobená rychlými přírůstky obyvatelstva v zemích Jihu, napomáhá zlevnění lidské práce, kdežto na Severu roste strukturální, technologická a globalizační nezaměstnanost s přímými dopady na mladší lidi, rozkladem státu sociální péče, včetně snižování možností rostoucího počtu stárnoucích obyvatel spoléhat na důchodové a zdravotní aj. sociální jistoty. Právě v nejvyspělejších „postindustriálních“ společnostech se formuje fenomén „kapitalismu bez práce“ (Beck 1996).

R. DAHRENDORF považuje důsledky „globalizace a internacionalizace hospodářského života vyspělých zemí“ za „enormní“. Podle něho narůstají rizika i šance spojené s revolucemi „výrobních sil“, jež mají „vždy své vedlejší důsledky“, jako jsou snižování nezaměstnanosti, pokles nižších příjmů, upadání sociálního státu, růst „podtřídy“ vyloučených z práce i ze společenského života. Právě exkluze (tj. vyloučení) působí na společenský život „jako celek“, „je ohrožena sociální sounáležitost, konkurence snižuje sociální solidaritu“ (Dahrendorf 1997: 46-47).

S rostoucí individualizací západních společností jde také o „kapitalismus bez tříd“ (Beck, 1986). Osamocení jedinec není chráněn velkou kolektivitou a jejími politickými silami a je vydán v šanc trhu práce. Jedině člověk mající příjem, placené zaměstnání, má nárok na státní sociální péči, ten, kdo má bydliště, je řádným občanem. Nemá-li toto vše, je vyloučen z občanské společnosti jako politického společenství plnoprávných občanů, ztrácí možnosti nebo motivace k participaci, klesá jeho zájem na udržení demokracie. Civilizace rizika a vysokých ohrožení tak destabilizuje společnost a jejich členy nejen fyzicky a ekologicky, ale také politicky a strukturálně i kulturně. Globalizace těchto důsledků modernizace je proto systémovým sebeohrožením. Jedinou šanci vidí Beck, Giddens a další v aktivizaci občanské společnosti a v tvůrčím rozvoji odpovědného občanství s cílem veřejné politizace vědy a výzkumu, trhu a podnikání, demokratizace kontroly techniky a vytvoření partnerské spolupráce mezi občany a státem.

Zdá se, že globalizace dále prohlubuje jak environmentální, tak sociální krizové trendy.

Tak např. H. BERKING ukazuje, že v současném globalizovaném světě lidských společností dochází k tomu, že institucionalizované formy politického a ekonomického jednání postrádají morální vědomí cílů veřejného blaha a širší odpovědnosti k druhým, k prostředím. V moderní kultuře dominuje utilitarismus a individualismus v sociálním jednání a společenském styku. Dominantní jev egoistického individualismu v touze po moci, úspěchu a zisku se globalizuje. Maximalizace sobeckých zájmů se projevuje nejen v ekonomice, ale i politice, dominuje strategie soutěživého boje o hmotné a symbolické výhody. To vyvolává obraz společnosti, jejíž zbytky potenciálu solidarity a legitimacy jsou vyčerpány (Durkheim kdysi hovořil o organické solidaritě morálního společenství, jež nelze vytvářet státem, ale má nábožensko-etické základy, Giddens dnes mluví o „detraditionalizaci“, jež v modernizačním procesu „zrušila“ historické

vazby solidarity lidí jako tradici spolu se „zabitím přírody“). Berking soudí, že „současné kritické diagnózy konce 20. století a kapitalismu v teorii společnosti se shodují v konstatování, že se zhroutily normativní, morální a kulturní základy (jež během modernizace přetrvávaly), na kterých byl liberální tržní kapitalismus schopen stavět; je to způsobeno vahou jeho systémových imperativů na životní svět praxe“ (Berking, 1996: 190). Situace je taková, že tržní společnosti „parazitovaly na předmoderních systémech povinností a významů, jež nelze obnovit v moderních ekonomických a politických institucích, ani je nahradit alternativami“, soudí dokonce H. DUBIEL (Dubiel 1991: 126). V počátcích klasické britské civil society (občanské společnosti) byl kulturní vzorec sociace lidí zaměřen hlavně na ekonomiku, dnes již ale utilitaristická morálka nezná žádné sociokulturní meze. To je považováno za dovršení kumulativního procesu modernizace, v němž individualizace ruší model identity, jenž byl ještě před pár lety soustředěn na práci, profesi a rodinu. Beck zde ukazuje na nezbytnost jednotlivce soustředit se sám na sebe: na plánování své biografie, vztahů, schopností, orientací atd. Eroze životních kontextů, tříd, profesí, identit (včetně mužství a ženství), rodiny zvýšila jen instrumentální závislost jedinců na státu a trhu. Jde tady o zásadní proměny sociálních životních světů. Vzniká otázka: jaké sociální a morální potenciály může vyvolat tato situace a jak čelit tržním vztahům instrumentalizace (jež Habermas nazýval před dvěma dekádami „kolonizací životního světa“), jež vyústila v podobu deformace sociálních vztahů k cílům „moci“ a „peněz“?

R. WUTHNOW na základě výzkumů ve Spojených státech zformuloval hypotézu o rozvíjení tzv. „solidárního individualismu“ (solidary individualism). Asi 45 % populace starší osmnácti let věnuje pět a více hodin práci pro dobrovolné veřejné, svépomocné, charitativní, sousedské a zdravotnické aj. účely. Produkují takto neplacené služby, k nimž ještě přibývají dobrovolné daně občanů, dary a donace, jež dohromady autor nazývá „ekonomikou dávání“ (obdarovávání, the economy of gift-giving). Tato forma aktivit vzrůstala prudce v posledních dvou dekáдах, stává se významným aspektem každodenního života společnosti, obnovuje vztahy solidarity, autentičnosti a vzájemného uznávání osob, ale také pozitivní morální odměny orientace na druhé, jež není zjištnou ve smyslu maximalizace užitku pro sebe. Solidární činnost uskutečňují právě osoby, jež mají intenzivní zkušenost s individualizací života ve společnosti, a proto pocítují potřebu solidárních vztahů a vzájemného uznání. Tak jsou jedinci postupně donuceni zajímat se o druhé, o citovost, přátelství, neboť se musí v životě orientovat sami, bez tradičních pevných vodítek životních stylů. Tak je rozvíjen potenciál reflexivity a reflexních vztahů (Wuthnow 1992).

Podle BERKINGA jde v podstatě o nové lidské učení: jedinci se musí naučit jak zacházet s paradoxními požadavky na své chování, což vyžaduje samostatné snahy o sebereflexi svých orientací, využití poznání i citlivé angažovanosti v konfrontaci ego a alter ego (195). Jedinci utvářející životní styl a sdružující se s druhými lidmi tak mají vytvářet nové zprostředkování – mezičlánek – mezi jedincem a společností. Jde o estetizaci každodenního života jako výsledku vědomých voleb, sebepředstavování (a autentického smyslu života) a zároveň politizace soukromého. Politiky životních stylů „life politics“ (A. Giddens 1995) jsou potenciálem vnitřního přeorientování sociálně-etických základů společenských institucí, jsou konfrontací nových „potradičních

komunit“ sociálních sítí jako „antiinstitucí“, jež Beck nazval subpolitizací veřejné sféry jako novou formou občanské společnosti (Beck 1993), s etablovanou sférou politického administrativního systému (Berking 1996: 200). „Life politics“ je pro GIDDENSE vlastně projektem nové kvality sociální politiky rozvoje člověka a jeho potenciálu v současných poměrech působení globalizace, „detradicionalizace“, rozkladu „státu blahobytu“ (Giddens 1995: 14). Tato nová politika celospolečenského utváření lidského potenciálu se má orientovat na širší rozvíjení schopností samostatného jednání a rozhodování v široce kulturním, vzdělávacím i emocionálně morálním ohledu – má se stát politikou „životních šancí“ (ibid. 90). Rozvoj potencialit schopností by měl umožnit aktivnější orientace identit a životních voleb i stylů, které již nelze čerpat ze vzorců rozkládaných tradic a stereotypů modifikovaných „první průmyslovou modernou“. Ale tuto politiku lze jen obtížně „zavádět“ shora prostřednictvím vládních byrokracií, je třeba rozvinout citlivou a pružnou koordinaci a kombinaci státu a institucemi občanské společnosti i lokálních společenství. To všechno však zároveň vyžaduje další dalekosáhlé proměny liberální zastupitelské demokracie i sociálního hospodářství, právního státu atd. Tak např. U. BECK klade otázku: „Kdo umožní demokracii bez jistot společnosti lidí, kteří mají práci? To, co se jeví jako konec společnosti práce (Arbeitgesellschaft), musí být přetvořeno směrem k založení nových idejí a modelů státu, hospodářství a společnosti pro 21. století“ (Beck 1996: 142). Alternativu kapitalistické výdělečné práce vidí v „práci pro veřejnost“ (öffentliche Arbeit), decentralizaci a aktivní účasti občanů, kdy „svoboda posiluje a rozšiřuje svobodu“. Proto je třeba masivně investovat do občanské společnosti, přesouvat moc na občany a „alternativně, tvořivě využívat přitom technik informačních médií, ekonomických zdrojů financování a vzdělávání“. V budoucnosti dojde k prolínání formální výdělečné práce se sebeorganizací a dobrovolnou prací, ke spojení individualismu a komunitarismu v „aktivní společnosti“ A. Etzioniho. Hlavním úkolem je vytvářet hmotné a kulturní základy pro solidární individualismus, a tím také pro upevnění občanské společnosti a demokracie. Podle Becka mají občané „donucovat“ právo, stát (vládu), aby požadovaly dodržování spravedlivé odpovědnosti ze strany tvůrců rizik a ohrožení společnosti a životního prostředí. Ti, kdo mají největší zisky z ohrožení a destrukcí společnosti i přírody, mají také platit rostoucí daně za udržování společnosti a ochranu životního prostředí. Toho má dosáhnout občanská společnost aktivní občanskou participací na preventivní účinné politice veřejné společenské racionality – to vše v situaci, kdy se „neoliberální politika s akcentováním trhu ocitla ve slepé uličce“, jež je „sebevražednou pro každého racionálního aktéra“ (Beck 1996, 146).

Také pro G. SÖROSE je zejména neřízená expanze finanční globalizace a deregulace sebedestruktivní: globalizace kapitalismu volné soutěže nahradila podle něho komunismus jako hlavní hrozbu otevřené demokratické společnosti, kdy „příliš mnoho soutěže a příliš málo spolupráce může způsobit neúnosné nerovnosti a nestabilitu“ (Sörose 1997: 45).

Z. BAUMAN vidí ústřední rozměr globalizace v nových nerovnostech důsledků: globální a lokální jsou dvě perspektivy a zároveň dva momenty stratifikace a polarizace „světové společnosti“ a jejího obyvatelstva. Na jedné straně vzniká menší skupina „globalizovaných bohatých“, na druhé většinová skupina „lokalizovaných chudých“.

Globalizace znamená nové rozdělení výsad a oprávnění, bohatství a bídy, možnosti i vyloučení, moci a bezmoci, svobody a nesvobody. Globalizace trhů a informací přináší novou hierarchizaci, pro některé lidi znamená svobodné volby, koncentrování kapitálu a dalších zdrojů, svobodný pohyb a obchod, pro jiné znamená osud nedobrovolně exkluzí, lokální či lokalizované živoření, kdy ke starým chudým ve světě přibývají „noví chudí“. Podle Baumana přináší globalizace novou historickou sociální situaci: zatímco v minulosti obývali bohatí a chudí jeden společný svět, kdy bohatí potřebovali mít své chudé k tomu, aby byli bohatými, dnes tato vzájemná konfliktní závislost přestává platit. „Noví bohatí“ chudé nepotřebují, jejich světy se dramaticky oddělují. Globalizovaný svět „vítězů“ se jeví jako hyperskutečnost, v níž nelze oddělit reálné od virtuálního (Baudrillard). „Elita mobilních“ žije především v čase a odpoutává se od prostoru lokalit, nemá pocit nutnosti dělit se o své bohatství. Druhý svět globalizačních poražených obývá prostor lokalit, který je obtížně překročitelný. Chudí jsou „strukturálně přebyteční“, nezaměstnaní, mají nadbytek času, který nekontrolují, jsou vyloučeni z rezervní práce i ze spotřeby. Globální éra podle Baumana komplikuje vznik sociální solidarity (Bauman 1997: 323-331).

Podle GIDDENSE je dnes v kontextu důsledků globalizace cílem společného úsilí vlád i občanů „inkluzivní společnost“. Sociální politiky mají „redistribuuovat možnosti“ a stimulovat sociální inkluzi. Stát by měl podporovat širší podmínky sociokulturního rozvoje lidského potenciálu či kapitálu rozvoje lidí a neomezovat se na byrokratické neefektivní zajištění ekonomické podpory jen základních potřeb. Právě „politika sociálních investic“ může poskytnout šance svépomoci a zainteresovat veřejnost, musí také rozvíjet třetí sektor služeb sociální pomoci (Giddens 1998: 109-117). Aktivnější účast vlády v sociálním hospodářství v důsledku globálních tlaků celosvětové redistribuce práce je nezbytná v zájmu vyloučení „kultury bezpráví“ a lokálních i globálních „devastací životního prostředí“ (ibid.128). Giddens zdůrazňuje, že k tomu bude třeba nejprve stát zpružnit, tak aby byl ve svém fungování efektivnější, demokraticky průhlednější, hospodárnější i kvalitnější ve službách při reagování na poptávku řešení sociálních problémů (ibid. 73-74).

BAUMAN, připomínající nám implicitně Aronovy úvahy z konce 60. let, charakterizuje globalizaci jako chaos – nikoli řád, ale živelné soutěžení bez kontroly. Globalizace je nechtěným výsledkem modernizačního vývoje, ne důsledkem moderního projektu rozumné a rovné společnosti s otevřením možností, šancí pro všechny lidi. Chaotická světová situace bez kontroly zpochybňuje pojem univerzality, jenž je nahrazován módním pojmem globalizace. „Zobecnění“ bylo klíčovým slovem moderního myšlení o globálních záležitostech stejně jako pojmy „civilizace“, „rozvoj“, „konvergence“. Myšlenka univerzality byla nadějí a záměrem ovlivňovat vytváření univerzálního řádu. To bylo prakticky vyjádřeno mobilizací zdrojů moderních velmocí i „ambiciózního intelektu“. Moderní pojmy civilizace a rozvoje ohlašovaly zlepšení světa a jeho globální proměnu. Hlásaly stejné šance pro život všech. Nic z toho nezbylo v obsahu významu globalizace a dnešních diskusí o ní (Bauman 1998: 59). V pojmu globalizace jde hlavně o důsledky a ne o úsilí a iniciativy. „Globalizace není o tom, co chceme a co se snažíme dělat. Je o tom, co se nám všem děje a přitom překračuje omezené možnosti plánovité činnosti.“ Globalizace znamená expandování

„lidmi vytvořené džungle“ (manufactured jungle), jež „vznikla poté, co modernizace dobyla přírodu“ (ibid. 60).

D. HELD, U. BECK a další upozornili na vznikající kosmopolitní pohled (perspective) na transnacionální občanskou společnost a demokracii. Globalizace podle BECKA prohlubuje rozdílnost první a druhé moderny. První moderna je spojena se ztotožněním společnosti a státu. Stát je „kontejner“ společnosti. Společnosti národních států konzervují identity každodennosti a jejich samozřejmost (Beck 1997: 115). Globalizace rozkládá tuto stavbu státní společnosti. Především transnárodní podniky usilující o největší zisky rozdělují pracovní místa a daně ve světové společnosti, zabývají vyspělé sociální státy moci. Jde o konflikty moci mezi státy a aktéry transnacionální „světospolečnosti“. Aktivity podniků nejsou umístěny v národním či státním systému a pravidla hry, jež samy určují, přesahují jejich hranice a hrají v rámci „světospolečnosti“ (ibid. 116-117). Jde proto o změnu pravidel politiky – o „politiku politiky“ (Metapolitik) v nové mocenské hře.

DAVID HELD akcentuje globální vzájemnou provázanost, která ekonomicky, politicky i environmentálně omezuje suverenitu rozhodování států a národních společností (Held 1998:99). Na druhé straně vznikající globální systém produkce a směny, sítě transnacionálních styků a komunikací, moc nadnárodních organizací zvyšují mnohostrannost složitosti vztahů mezi lidmi, společnostmi a společnostmi a vytvářejí „nové politické nejistoty“ (ibid. 101). To vytváří nerovnováhu mezi demokratičností uvnitř společnosti národních států a nedemokratičností vztahů mezi nimi, práva přiznaného „těm uvnitř“ a jeho popření pro „ty venku“ (ibid. 103). Vzniká potřeba vzniku rámce „kosmopolitního modelu demokracie“ definovaného D. Heldem jako „systém vládnutí vyrůstající a utvářený z rozmanitých podmínek a vzájemných styků různých lidí a národů“ (ibid. 106). Vzniká ovšem celá řada problémů praktického právního a institucionálního uspořádání modelu kosmopolitní demokracie s legislativními i donucovacími prostředky výkonu autority. Globalizace jako směsice globálního a lokálního (glocalizace) vyžaduje, abychom počítali rovněž s novým rozmachem regionálních a místních autonomií, s intenzivní a participační demokracií na místní úrovni jako doplnění širšího globálního pořádku.

Nadnárodní rozhodovací centra by měla být „vyšší instancí“, jestliže „nižší“ úroveň nevládají „otázky nadnárodní a mezinárodní politiky“ (ibid. 112-113). Obtížný úkol řešení konfliktů hodnot v „globálním dialogu“, jehož základem by mohl být „všelidský smysl pro domov na planetě Zemi“, je předpokladem kosmopolitní demokracie a nové „mezinárodní demokratické kultury“ tolerance (ibid. 116-117). Demokracii čeká nový kritický test v budoucnosti. Řešení globálních problémů čeká též na nové pojetí suverenity a občanství legitimizovaných globální občanskou společností v souladu s „každodenním reálným občanstvím jednotlivců žijících v různých společnostech a jejich kontextech“: „globální občanství“ je syntézou sdílení hodnot občanství dílčích států a hodnot „obyvatele celé planety“ (Archibugi 1995: 134-135).

* * *

Množství diskusí o globalizaci v posledních letech ve veřejnosti, tisku, politice i společenských vědách prokazuje nejen reakce na reálné sociální změny, strukturace

a konfigurace, ale také zrychlení uvědomování světa jako globálního celku s prvky a trendy k utváření „globální světové společnosti bez světového státu“. Konjunktura slova „globalizace“ představuje zároveň nebezpečí, že se stane sloganem či obětním beránkem, na kterého lze svádět všechny možné problémy od ekologických přes ekonomické, psychologické až po politické, sociální a kulturní (Robertson-Khondker 1998: 32).

N. Chomsky např. připomíná, že diskuse o neoliberalní ekonomické filozofii globalizace ve smyslu neodarwinistického principu přežití silnějšího je americkou doktrínou „reálného volného trhu“, jež připomíná studenou válku s ideologickým bojem (a sovětskou doktrínou „reálného socialismu“). Chomsky poznamenal, že co je dobré pro jednu zemi, nemusí být stejně dobré pro jinou, to věděl již Adam Smith v 18. století (Chomsky 1998: 368).

Pro všechny účastníky diskusí o globalizaci vzniká také nebezpečí, že společnosti a lidé se budou považovat za jakési pasivní objekty či oběti „restrukturací struktur“ a „refigurací konfigurací“, na něž jako na „přírodní sílu“ nemá jen tak někdo vliv.

Přesto se zdá, že v nové geopolitice prostorů prohlubování globalizace je stále nutno diferencovaně posuzovat situace různých lokalizovaných společností, států regionů či subregionů a zón v jejich konfiguracích v „centrech“, „semiperiferiích“ a „periferiích“. Tyto konfigurace pak mohou vypovídat o větší či menší závislosti, předstihu či zaostávání, marginalizaci či exkluzi. Tyto globalizované konfigurace není nezbytné posuzovat pouze či hlavně ekonomicky, technologicky nebo geopoliticko-mocensky. Nutno přihlížet také k širším kulturním, politickým a občanským aspektům včetně lidských potenciálů pružné adaptace institucí, lidského kapitálu a možností lidského sociálního rozvoje a uplatnění. Globalizace ve všech uvedených rozměrech přináší nové výzvy demokracii.

Globalizace vytváří nové transnacionální prostory sociálního života a jednání – stále více ovlivňuje prostory dosud institucionálně vymezované moderními národními státy s jejich domácí a zahraniční politikou. Lokální prostory sociálního života i širšího pozemského životního prostředí, specifické kultury i národní tradice jsou ovlivňovány větší intenzitou styků, vlivů, zpětných vazeb a jejich souvislostí. Nové problémy v globalizovaných prostorech sociálních styků a dopadů nelze již řešit jenom lokálně, což vyvolá komplexní problém rozšíření demokratické participace k vyrovnávání disparit moci a vlivu.

Shluky problémů globalizace implikují rovněž potřebu změn a rozšíření přístupů, pohledů, koncepcí a kategoriálního aparátu sociálních věd. Vznikají otázky: Co nového přinášejí tyto změny do sociologie? Vzniká „sociologie globalizace“ či „globální sociologie“?

Literatura

- ALBROW, M.: „Auf dem Weg zu einer Globalen Gesellschaft?“, IN: Beck, U. (Hg.): *Perspektiven der Weltgesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1997, (411-434).
- ARON, R.: *Progress and Disillusion. The Dialectics of Modern Society*, Penguin, Harmondsworth 1969.
- ARRIGHI, G.: *Globalization and the Rise of East Asia*, *International Sociology*, Vol. 13, 1, March 1998 (59-78).

- APPADURAI, A.: „Globale Ethnische Räume“, IN: Beck, U. (Hg.): Perspektiven der Weltgesellschaft, (11-40).
- BAUMAN, Z.: „Schwache Staaten. Globalisierung und die Spaltung der Weltgesellschaft“, In: Beck, U. (Hg.): Kinder der Freiheit. Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1997 (323-331).
- BAUMAN, Z.: Globalization. The Human Consequences, Columbia U. P., New York 1998.
- BECK, U.: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine Andere Moderne, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1986.
- BECK, U.: Gegengifte. Die Organisierte Unverantwortlichkeit, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1988.
- BECK, U.: Erfindung des Politischen, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1993.
- BECK, U.: „Kapitalismus ohne Arbeit?“ in Der Spiegel 20/1996.
- BECK, U.: Was is Globalisierung?, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1998.
- BERKING, H., „Solidarity Individualism. The Moral Impact of Cultural Modernization in Late Modernity“, in Lash, S. – Szerszynski, B., – Wynne, B., Risk, Environment, Modernity, Sage, London 1996, pp. 189-202.
- BRZEZIŃSKI, Z.: Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století, Praha 1993.
- CHOMSKY, N.: „Free Trade and Free Market: Pretense and Practice“, IN: Jameson, F. – Miyoshi, M., (eds.): The Cultures of Globalization, Duke U. P., Durham and London 1998, (336-370).
- DAHRENDORF, R.: „Anmerkungen zur Globalisierung, IN: Beck, U. (Hg.): Perspektiven der Weltgesellschaft (41-54).
- FRANK, A. G.: Capitalism and Underdevelopment in Latin America, Penguin, Oxford 1971.
- FRIEDMAN, J.: „Global System, Globalization and the Parameters of Modernity“, IN: Featherstone-Lash (eds.) 1995, (69-90).
- GIDDENS, A.: The Consequences of Modernity, Polity, Cambridge 1990.
- GIDDENS, A.: Beyond Left and Right, Polity, Cambridge 1994.
- GIDDENS, A.: The Third Way, Polity, Cambridge 1998.
- HELD, D.: „Democracy and the New International Order“, IN: Held, D. – Archibugi, D. (eds.): Cosmopolitan Democracy, Polity, Cambridge 1995, (96-120).
- GILPIN, R.: The Political Economy of International Relations, Routledge, London 1987.
- KIELY, R.: „Globalization, Post-Fordism and the Contemporary Context of Development, International Sociology, Vol. 13, 1, March 1998, (95-116).
- LASH, S. – URRY, J.: The End of Organized Capitalism, Sage, London 1987.
- LASH, S. – URRY, J.: Economies of Signs and Spaces, Sage, London 1994.
- LUHAN, M. M.: Rozumět médiím, Odeon, Praha 1991.
- MOORE, W., „Global Sociology: The World as a Singular System“, in American Journal of Sociology 71 (5), pp. 475-482.
- REICH, R.: Dílo národů, Prostor, Praha 1995.
- ROBERTSON, R.: „Globalization: Time-Space Homogeneity – Heterogeneity, IN: Featherstone, M. – Lash, S. (eds.) 1995, (25-44).
- ROBERTSON, R. – KHONDKER, J.: „Discourses of Globalization: Preliminary Considerations“, International Sociology, Vol. 13, 1, 1998, 25-40.
- ROBERTSON, R.: Globalization, Sage, London 1992.
- SASSEN, S.: Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization, Columbia U. P., New York 1996.
- SASSEN, S.: Globalization and its Discontents, The New Press, New York 1998.
- SKLAIR, L.: Sociology of Global System, Harvester, Hempstead 1991.
- STRANGE, S.: „Rethinking Structural Change in the International Political Economy“ in Stubbs, R., Underhill, J., (eds.), Political Economy and the Changing Global Order, St. Martin's Press, New York 1994, 103-115.
- VOGLER, J.: „Globale Umweltpolitik“, IN: Beck, U. (Hg.): Perspektiven der Weltgesellschaft 1997 (293-331).
- WALLERSTEIN, I.: „Culture as the Ideological Battleground of the Modern World System“, IN: FEATHERSTONE, M. (ed.): Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity, Sage, London 1990 (31-55).
- WALLERSTEIN, I.: The Modern World System I, Academic, New York 1974.
- WALLERSTEIN, I.: The Modern World System II, Academic, New York 1980.
- WUTHNOW, R., Acts of Compassion: Caring for Others and Helping Ourselves, Princeton U. P., Princeton 1992.

The Sociology of Globalization: problems and perspectives

Summary

Globalisation is a term that covers a whole huge complex of contemporary social processes, economic, technological, environmental, political and cultural.

The article identifies different models of explanation within the framework of recent models of globalisation each based on definite images reflecting the inter-relationships of these economic, environmental, technological, social, political and cultural components.

At the same time, the author tries to show how the main current theories and analyses of globalisation describe and interpret its causes, forces, actors and consequences.

The main purpose of this exposition is to demonstrate that despite the variety of analytical and interpretative schemes put forward, it is evident that: 1. the dominant view within contemporary social science is one of criticism of the consequences of globalization processes (that allegedly create imbalances between non-political and political action, conflict, competition and co-operation, or order, disorder and chaos etc.) for societies, nation states, people and their cultural and natural environments (life spaces); 2. sociological thought is facing important changes in its key categories and concepts of the „social“, „society“, „modernity“ or „development“ as it strives for a more adequate understanding of both the time and space dimensions of social action that produces new disparities, exclusions and inequalities in the context of both old and new global problems. The central issue is the problematization of life space.